

**М.М. Тимошенко, канд. екон. наук, доцент директор
Житомирський агротехнічний коледж**

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування дієвого організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій на засадах сталості. Систематизовано основні умови, розкрито сутність, складові та концептуальні засади розробки механізму реалізації стратегії сталого сільського розвитку. Наведено методи та інструменти вирішення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій, здійснено їх класифікацію.

***Ключові слова:** сільські території, соціально-економічні проблеми, сталий розвиток, організаційно-економічний механізм, стратегія сільського розвитку.*

Постановка проблеми. Позитивні зрушення в сільськогосподарському виробництві не змогли за останні роки вирішити проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій нашої держави. Найгострішими з них в сільські місцевості залишаються безробіття, трудова міграція, бідність й руйнування соціальної інфраструктури. Як наслідок – сільські населені пункти поступово обезлюднюються і припиняють своє функціонування [2, с. 3]. Розв’язання проблем сталого розвитку сільських територій – це довгострокове завдання, досягнення якого вбачається можливим в результаті реалізації стратегічних імперативів розвитку економічної, соціальної та екологічної складових. Сучасні євроінтеграційні процеси, які здійснюються в аграрній економіці України, потребують розробки дієвого організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого сільського розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сільських територій пов’язано, насамперед, з роботами І.Ф. Баланюка, О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, П.І. Гайдуцького, В.М. Гейця, В.Д. Заліска, В.К. Збарського, А.В. Лісового [7], М.Й. Маліка [9], Л.І. Михайлової, Н.В. Морозюк [10], О.І. Павлова [5], І.В. Прокопи [12], В.В. Юрчишина,

К.І. Якуби та ін. Аналізуючи результати аграрних трансформацій у сфері життєзабезпечення на селі, Прокопа І.В. підкреслює, що послаблення, а згодом і повна відмова більшості реформованих (новостворених) сільськогосподарських підприємств від широко практикованої раніше участі у забезпеченні й функціонуванні розвитку інженерної та соціальної інфраструктури на селі призвело до «деаграризації» сільського населення, сільського життєвого середовища й сільського способу життя [12, с. 121-122]. Це негативне явище характеризується двома взаємопов'язаними процесами: з одного боку, збільшується кількість осіб, що практикують поїздки на роботу у міські поселення та за кордон, наслідком чого стало оволодіння сільським населенням позааграрними видами діяльності, перенесення в село сучасних («міських») форм і методів життєзабезпечення. Тому, як наголошують Кириленко І.Г. та Павлов О.І, варто кардинально змінити систему управління аграрною сферою, оскільки, незважаючи на обґрунтування необхідності заміни аграрно-галузевої парадигми розвитку села на територіальну, в управлінні переважаючим залишається секторально-компонентний підхід, де об'єктом управління досі традиційно виступає сільське господарство, а не сільські території як поліелементна та поліфункціональна система [5, с. 29].

Незважаючи на багатогранність наукових досліджень сучасних проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, їхня складність та суспільна значимість зумовлюють необхідність розробки не лише стратегічних орієнтирів сільського розвитку, а, насамперед, ефективного організаційно-економічного механізму втілення їх у життя.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування дієвого організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій на засадах сталості. Реалізація поставленої мети вимагає вирішення таких завдань:

- сформулювати й обґрунтувати основні умови розробки вище вказаного механізму;
- розкрити сутність, складові та концептуальні засади розробки механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій;
- навести методи та інструменти вирішення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій, здійснити їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. Існуюча соціально-економічна ситуація на сільських територіях в Україні вимагає нових підходів до проведення реформ і забезпечення сталого сільського розвитку. Тому, у 2015 р. Міністерство аграрної політики та продовольства України

розробило «Єдину комплексну стратегію розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.», яка спрямована на вирішення реальних потреб галузі через всеохоплюючий процес консультацій із зацікавленими сторонами, зокрема представниками громадянського суспільства, бізнесу, а також міжнародними донорами. Стратегія окреслює першочергові та довгострокові заходи та очікувані результати, а також включає деталізований план дій до виконання [4]. Загальною метою стратегії є підвищення конкурентоздатності сільського господарства і сприяння розвитку сільських територій на сталій основі відповідно до стандартів ЄС і міжнародних стандартів. Стратегія та план дій окреслюють, яким чином реформи будуть розроблені та впроваджені в розрізі десяти головних стратегічних пріоритетів (рис. 1).

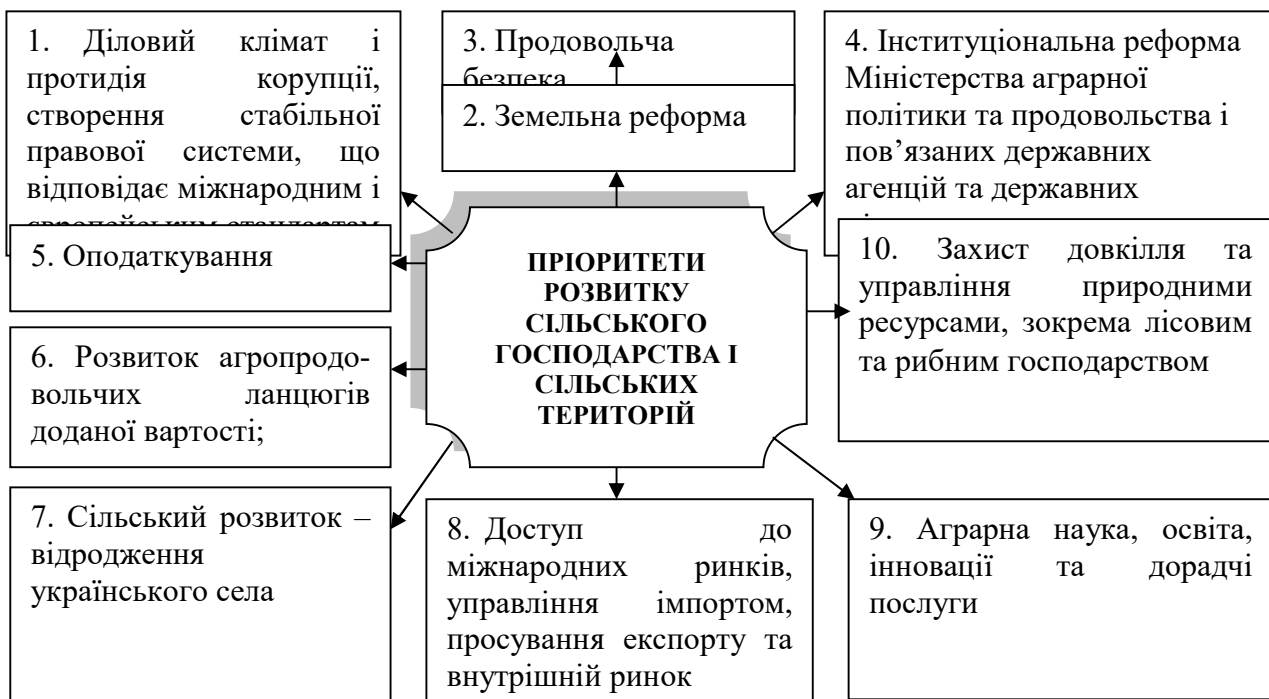

Рис. 1. Стратегічні пріоритети розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.

Джерело: побудовано на основі [4].

Позитивним є те, що ідеологічним підґрунтям зазначеного документа стала концепція сталого розвитку, що ґрунтується на трьох основних імперативах: екологічному – визначає умови й межі відновлення екологічних систем унаслідок їх експлуатації; економічному – передбачає формування економічної системи, гармонізованої з екологічним чинником розвитку; соціальному – утверджує право людини на високий життєвий рівень в умовах екологічної й економічної безпеки.

Варто відмітити, що повноваження щодо втілення розробленої стратегії покладаються на відповідні адміністративно-територіальні одиниці (області, райони, об'єднані сільські територіальні громади, сільські ради), кожна з яких повинна розробити відповідний механізм реалізації з урахуванням власних природно-кліматичних, організаційно-економічних, соціально-демографічних, екологічних особливостей. Вище вказані положення дозволяють погодитись з думкою Морозюк Н.В., яка зазначає, що набір складових елементів системи забезпечення сталого розвитку не може бути універсальним для всіх територіальних утворень світу [10, с. 29]. Адже, зовнішній прояв та внутрішнє наповнення буде суттєво відрізнятись від особливостей розвитку країни, регіону, природно-економічної зони.

В основі розробки організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій України повинно бути покладене взаємоузгодження економічних, соціальних та екологічних аспектів, що сприятиме формуванню суспільних відносин на засадах сталості, соціального партнерства, культурно-моральних норм, екологічно безпечного навколишнього природного середовища тощо. Досліджуючи сутність і принципи сталого розвитку, Лісовий А.В. відзначає, що поняття сталого розвитку сільських територій базується на здатності території не стільки повертатись в початковий стан після збурювальних управлінських дій, скільки в набутті якості переходити в новий якісний стан, пов'язаний передусім з неухильним і стабільним поліпшенням якості життя громадян, що проживають на цій території [7, с. 142-143].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р схвалено Концепцію розвитку сільських територій, яка окреслює головні пріоритети розвитку сільських територій та механізм підготовки аграрного та сільського сектору держави до функціонування в умовах євроінтеграції [6]. Проте, в рамках існуючих секторальної аграрної управлінської системи, відомчих підходів та застосовуваних технологій управління галузевим і регіональним розвитком за принципом «зверху – донизу» розбудова багатofункціональної сільської економіки, яка забезпечить розвиток конкурентоспроможного агропромислового виробництва і соціально-економічний розвиток сільських територій, неможлива. Оскільки Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, доцільним вбачається розробка організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій, в основу якого буде покладено територіально-інтегрований підхід, який застосовується в країнах ЄС.

У 2016 р. науковцями Національної академії аграрних наук (наказ Президента НААН академіка Я.М. Гадзала № 17 від 4 лютого 2016 р.) було розроблено інший документ – Проект Стратегії розвитку

сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року [11]. Метою вказаної Стратегії є розвиток сільського господарства як високоефективної конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках галузі економіки, що забезпечує продовольчу безпеку держави, виробництво високоякісної сільськогосподарської продукції в обсягах, достатніх для задоволення потреб населення і переробних галузей, та надійну економічну основу соціально-економічного розвитку українського села.

Проте, за період ринкових трансформацій змінилась не лише структура сільськогосподарського виробництва, а, перш за все, виробничо-економічні відносини й соціально-економічний розвиток сільських територій в цілому, які вимагають запровадження адекватної управлінської системи та відповідного організаційно-економічного механізму реалізації розроблених стратегій (рис. 2).

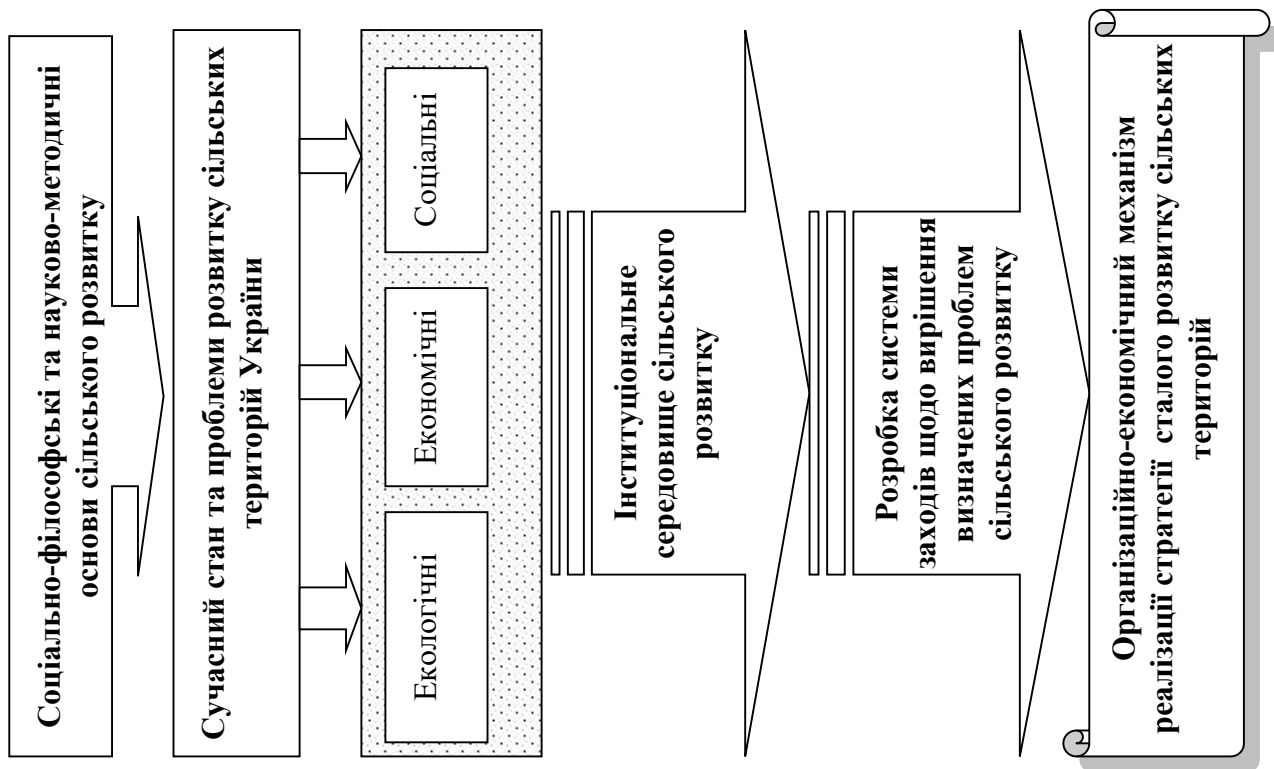

Рис. 2. Концептуальні засади розробки механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій

Джерело: адаптовано [9, с. 6]

Особливості формування системи забезпечення сталого розвитку сільських територій України, внутрішній зміст та зовнішня форма її складових, багато в чому залежить від домінуючих у науці та практиці управлінської науки тлумачень понять «механізм», «механізм розвитку»,

«організаційно-економічний механізм» тощо. В «Словнику іншомовних слів», вказано, що термін «механізм» походить від *грецького* – «пристрій, або (сукупність ланок або деталей), що передає, або перетворює рух і розглядається також як сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ» [13, с. 431].

Термін «механізм» для характеристики процесів функціонування капіталістичної виробничої системи вперше застосував К. Маркс [8, с. 72]. Економічна наука почала активно досліджувати процеси, які безпосередньо пов'язані з формуванням економічного (господарського) та організаційно-економічного механізму в 60-х роках минулого століття.

В економічному енциклопедичному словнику одним із варіантів тлумачення досліджуваного терміну вказано, що механізм – це система прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, передусім між їх протилежними сторонами, а також між підсистемами і елементами, які виникають у різних типів економічних системах та між ними (за наявності комплексу умов). Теоретичним вираженням економічного механізму є відповідна система взаємозв'язків між економічними законами і категоріями. Досліджуючи сутність та складові організаційно-економічного механізму, Чукіна І.В. зазначає, що нині єдиного підходу щодо тлумачення даного поняття ще не сформовано, тому ця проблема не втратила своєї актуальності. Невирішеним питанням є проблема визначення структури господарського та організаційно-економічного механізму. Організаційно-господарський механізм лежить в основі функціонування господарського механізму і відбиває сукупність економічних та організаційно-адміністративних важелів та методів, за допомогою яких здійснюється регулювання фінансово-економічних, виробничо-технологічних та організаційно-технічних процесів та відносин з метою впливу на кінцевий результат [14].

Під організаційно-економічним механізмом реалізації стратегії сталого сільського розвитку розуміється сукупність організаційних і економічних методів та відповідних їм обґрунтованих управлінських дій (рішень) та інструментів впливу на розвиток соціо-еколого-економічної системи сільських територій України з метою забезпечення досягнення її стратегічних цілей та завдань. Стратегічною метою розвитку сільських територій України на сучасному етапі є формування якісного життєвого середовища, підвищення рівня зайнятості, зміцнення сільських громад, збереження довкілля і традиційних сільських ландшафтів, виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, сировини і харчових продуктів, задоволення інших потреб населення й забезпечення надання широкого спектра суспільних послуг тощо. Тому вище вказаний механізм ураховує не лише об'єктивну необхідних змін на селі, але й реальну можливість практичної реалізації, зумовлену об'єднанням зусиль

держави, регіональних і місцевих органів влади та самоврядування, а також територіальних громад для розв’язання проблем сільських територій в умовах децентралізації.

Вище наведене дозволяє класифікувати методи реалізації стратегії та вирішення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій таким чином (рис. 3):

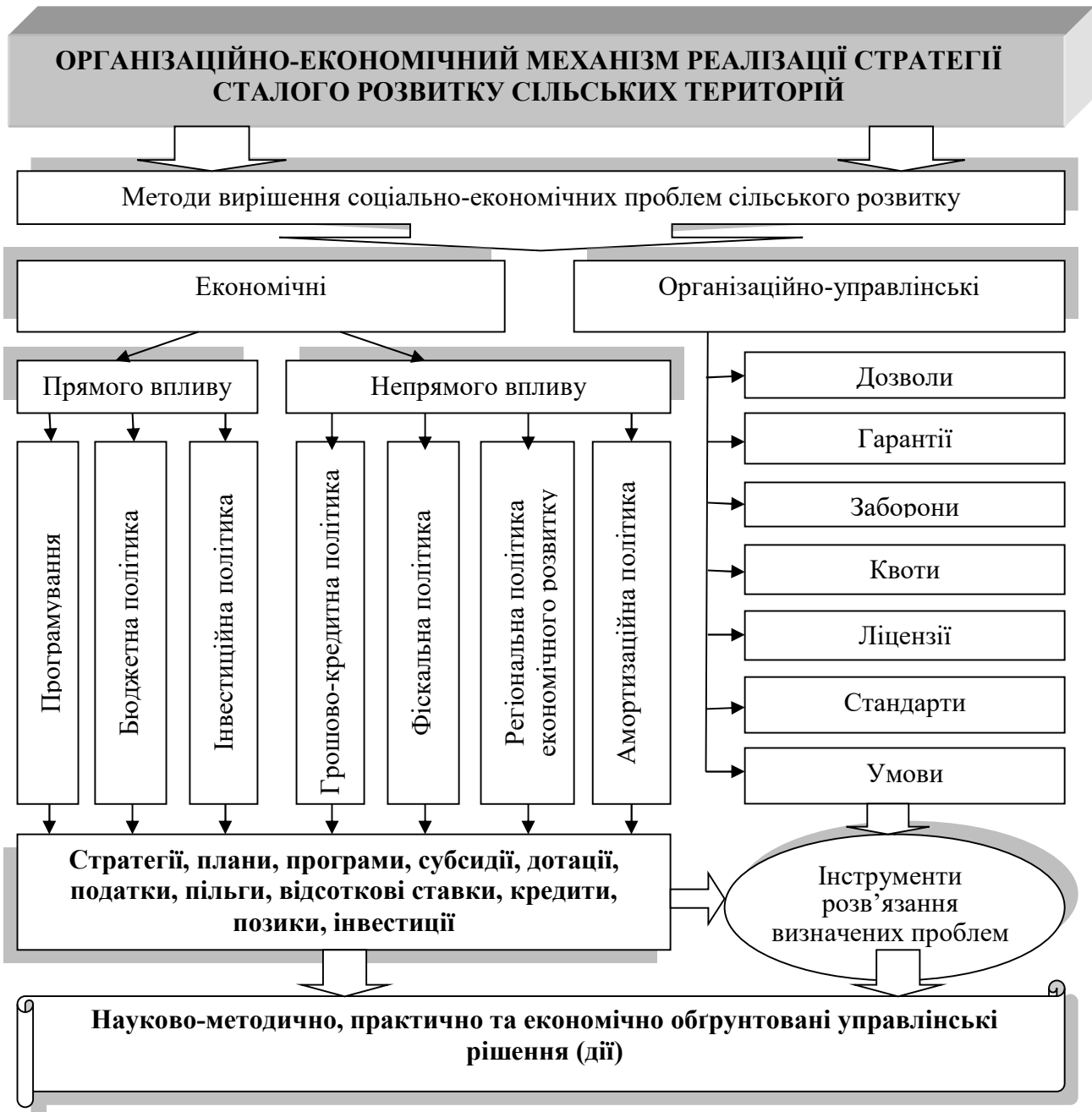

Рис. 3. Методи та інструменти вирішення соціально-економічних проблем розвитку сільських територій

Джерело: адаптовано [1, с. 180-183; 2].

1. Економічні, які впливають на певні характеристики тих виробничо-господарських процесів, які відбуваються в аграрній сфері:

- програмування, що реалізується у вигляді довгострокових документів (стратегій) та короткострокових планів (програм) соціально-економічного розвитку сільських територій окремих адміністративних одиниць (областей, районів, об'єднано-територіальних громад, сільських рад тощо);

- бюджетна політика, яка реалізується у вигляді двох основних засобів – нормативно-розрахункових механізмів та особливих бюджетних режимів розвитку сільських територій;

- фіскальна політика – реалізується через податкову систему та відповідну їй систему видатків;

- грошово-кредитна політика, яка зорієнтована на підтримку розвитку сільських територій як пріоритетного напрямку аграрної політики держави;

- інвестування, що полягає у вкладенні коштів як у експортоорієнтовані галузі аграрного сектору (зернове виробництво, вирощування олійних культур, птахівництво), так і у галузі, які забезпечують диверсифікацію сільської економіки (садівництво, ягідництво, квітникарство, дизайн сільських подвір'їв тощо);

- амортизаційна політика, суть якої полягає у встановленні прискорених строків та збільшення нормативів амортизації щодо використання основних виробничих й невиробничих фондів сільськогосподарського та соціального призначення.

2. Організаційно-управлінські, які полягають у створенні державними та регіональними органами управління стабільного правового поля ділових угод, захисті конкурентного середовища, збереженні прав власності на землю та майно й можливостей для прийняття науково обґрунтованих та управлінсько-ефективних рішень. Вважаємо, що у свою чергу, вище наведені методи доцільно розподілити на **2 групи**:

- *методи прямого впливу*, що передбачають таке регулювання розвитку сільських територій з боку держави, при якому суб'єкти агросфери (підприємства всіх організаційно-правових форм господарювання, фермерські господарства та сільські домогосподарства) змушені приймати рішення, які ґрунтуються не на самостійному економічному виборі, а на відповідних державних розпорядженнях;

- *методи непрямого впливу*, що полягають у створенні державою необхідних передумов для того, щоб при самостійному виборі вище вказані суб'єкти господарювання обирали ті організаційно-економічні

рішення, що відповідають цілям аграрної політики та стратегії розвитку сільських територій.

В контексті даного дослідження, варто зазначити, що наша країна вибрала євроінтеграційний шлях розвитку. Тому доцільно перейти до реалізації політики, в основу якої покладено територіальний інтегрований підхід, який з успіхом застосовується у спільній аграрній політиці країн ЄС. Необхідно перебудувати систему державного, місцевого самоврядного й громадського управління сільським господарством і сільськими територіями на засадах децентралізації, відпрацювати організаційно-економічний механізм, що ґрунтується на мікроекономічному попиті, й на цій основі раціонально поєднати територіально-самоврядну і галузеву системи управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій [11, с. 18]. З метою забезпечення сталості розвитку сільських територій, слід запроваджувати такі заходи та приймати такі управлінські рішення, які б дозволили інтегровано реалізувати цілі трьох її складових і в результаті ефектів мультиплікації та синергії давали найвищий результат.

Висновки. Отже, організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії сталого сільського розвитку це система політико-правових, соціально-економічних, природоохоронних та інших заходів, спрямованих на забезпечення пропорційних, незворотних і стабільних прогресивних змін у виробничій, соціальній та екологічній сферах, які відбуваються у кожній зі складових сільської території.

Основними елементами механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій на сучасному етапі є: формування інституціонального простору, що відповідає завданням економічного, соціального та екологічного розвитку; ефективне функціонування суб'єктів господарювання, які розміщені на сільських територіях; створення сприятливих умов для вітчизняного й іноземного підприємництва, зростання інвестицій; посилення економічної і соціальної стратифікації, вирішення проблеми демографічної безпеки; розвиток громадського самоврядування на засадах децентралізації, яка передбачає максимальне наближення місцевої влади до сільської спільноти, підвищення якості управлінських послуг і залучення місцевих жителів до процесу прийняття рішень щодо розвитку кожної окремої сільської територіальної громади. Тому, в Україні для забезпечення сталого розвитку сільського господарства і сільських територій доцільно раціонально поєднати територіально-самоврядну систему управління розвитком сільських територій і галузеву систему управління розвитком агропромислового виробництва на засадах децентралізації влади та євроінтеграції.

Бібліографічний список: 1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія. – Луцьк: Надстир’я, 2001. – 528 с. 2. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року. – Київ: ННЦ «ІАЕ», 2010. – 65 с. 3. Єдина комплексна [стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки](#): Проект // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>. 4. Кириленко І.Г., Павлов О.І. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті сучасних трансформацій. // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 24-31. 5. Концепція розвитку сільських територій, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995-2015-%D1%80>. 6. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи // Економіка АПК. – 2007. – № 4. – С. 140-145. 7. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія. Київ : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2010. – 470 с. 8. Малік М.Й., Хвесик М.А. Сталий розвиток сільських територій на засадах раціонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва // Економіка АПК. – 2010. – № 5. – С. 3-12. 9. Морозюк Н.В. Організаційно-економічна модель самодостатніх сільських громад // Економіка, фінанси, право. – 2014. – № 3. – С. 29-31. 10. Проект Стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні на період до 2025 року. – Київ, 2016. – 131 с. 11. Прокопа І.В. Життєзабезпечення сільського населення: наслідки старих та орієнтири нових реформ // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 1. – С. 121-130. 12. Словник іншомовних слів [за ред. члена – кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука]. – Київ, 1977. – Головна редакція Української радянської енциклопедії. – 775 с. 13. Чукіна І.В. Організаційно-економічний механізм у системі управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств // Економічний аналіз: зб. наук. праць / ТНЕУ; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видав.-поліграф. центр ТНЕУ «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 3. – С. 230-236.

Н.М. Тимошенко. Необхідність формування економічного механізму реалізації стратегії устойчивого розвитку сільських територій. В статті обосновані теоретико-методологічні принципи формування дійсного організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій на принципах устойчивості.

Систематизированы основные условия, раскрыта сущность, составляющие и концептуальные принципы разработки механизма реализации стратегии устойчивого сельского развития. Приведены методы и инструменты решения социально-экономических проблем развития сельских территорий, осуществлена их классификация.

Ключевые слова: сельские территории, социально-экономические проблемы, устойчивое развитие, организационно-экономический механизм, стратегия сельского развития.

М.М. Tymoshenko. Necessary formation of economic mechanism for implementation of strategy for sustainable development of agricultural territories. The article substantiates the theoretical and methodological principles of forming an effective organizational and economic mechanism for realization of the strategy of development of rural territories on the basis of sustainability. The basic conditions are systematized, the essence, constituent and conceptual foundations of the development of the mechanism of implementation of the strategy of sustainable rural development are disclosed. The methods and tools for solving socio-economic problems of rural areas development are presented, their classification is carried out. The main elements of the mechanism for ensuring sustainable development of rural areas at the present stage are: the formation of an institutional space that meets the objectives of economic, social and environmental development; effective functioning of business entities located in rural areas; creation of favorable conditions for domestic and foreign entrepreneurship, investment growth; strengthening economic and social stratification, addressing the issue of demographic security; development of public self-government on the principles of decentralization, which envisages maximum approximation of local authorities to the rural community, improvement of the quality of management services and involvement of local residents in the decision-making process for the development of each rural community. Therefore, in Ukraine, in order to ensure sustainable development of agriculture and rural areas, it is expedient to combine the territorially self-governing system of rural development management and the branch system for managing the development of agro-industrial production on the basis of decentralization of power and European integration.

Key words: rural territories, social and economic problems, sustainable development, organizational and economic mechanism, rural development strategy.

Стаття надійшла до редакції: 16.08.2018 р